

УДК 371.13:373.31:316.164(045)

Світлана Тафінцева
(*м. Хмельницький*)

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ НА ЗАСАДАХ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ

У статті проаналізовано та розкрито методологічну сутність поняття «педагогічні умови». Визначено педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до соціалізації учнів на засадах гендерного підходу: забезпечення мотивації майбутніх учителів до соціалізації молодших школярів із урахуванням гендерного підходу; суб'єкт-суб'єктна взаємодія в системі «викладач – студент/студентка»; удосконалення змісту і методичного забезпечення.

Ключові слова: умови, педагогічні умови, підготовка майбутніх учителів початкової школи, соціалізації молодшого школяра, гендерний підхід.

Постановка проблеми. Цивілізаційні трансформації, які відбуваються в різноманітних сферах соціуму, і зокрема в системі початкової освіти, вимагають від особистості школяра засвоєння соціального досвіду, соціальних ролей, норм та цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності. Саме під час професійної підготовки значного значення набуває своєчасність надання майбутньому вчителю початкової ланки освіти повної та точної інформації про особливості соціалізації особистості учня та перспективах розвитку для планування й реалізації навчально-виховного процесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблеми підготовки майбутніх педагогів на засадах гендерного підходу приділяли увагу науковці. Зокрема, низку праць присвячено врахуванню гендерного підходу в освітньому просторі (Т. Говорун, Т. Дороніна, О. Кікінеджи, В. Кравець, О. Луценко, О. Петренко та ін.), особливостям інтеграції гендерного підходу в професійну підготовку майбутніх фахівців (Т. Голованова, І. Кльоцина, І. Мунтян, О. Остапчук, Н. Приходькіна, П. Терзі та ін.). Проте результати вивчення теоретичних джерел дають підстави стверджу-

вати, що сьогодні практично відсутні наукові дослідження, присвячені комплексному, системному розгляду педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до соціалізації учнів на засадах гендерного підходу.

Формулювання цілей статті. Для підвищення ефективності підготовки майбутніх учителів початкової школи до соціалізації учнів на засадах гендерного підходу вважаємо за необхідне визначити ті педагогічні умови, які будуть сприяти успішному виконанню професійних обов'язків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проаналізуємо основні риси поняття «умови» в різних наукових підходах. Тлумачний словник означає поняття «умова» як необхідну обставину, що уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь [4, с. 1506]. Ще один підхід розкриває зміст поняття через: 1) обставину, від якої що-небудь залежить; 2) правила, встановлені у визначеній сфері життя, діяльності; 3) обставина, у якій що-небудь відбувається [9, с. 588].

У психології поняття «умови» представлено в контексті психічного розвитку і розкривається через сукупність внутрішніх і зовнішніх причин, що визначають психічний розвиток людини. Зокрема, словник-довідник подає значення через сукупність зовнішнього та внутрішнього середовища, що, ймовірно, впливають на розвиток конкретного психічного явища [6, с. 206]. Причому, умови можуть і прискорювати, і гальмувати розвиток, здійснювати вплив на процес розвитку, його динаміку та кінцеві результати.

У педагогіці розглядають умову як сукупність змінних природних, соціальних, зовнішніх та внутрішніх впливів, що здійснюють вплив на фізичний, моральний, психічний розвиток людини, її поведінку, виховання та навчання, формування особистості [10, с. 36].

Результати комплексного аналізу відображають міждисциплінарний підхід у трактуванні означеного поняття та відсутність єдиного, загального та універсального визначення поняття. Спільним є визнання того, що умови складають середовище, у якому виникає, існує, розвивається певне явище або процес, і поза цим середовищем вони не існують.

Умови, спрямовані на розв'язання проблем, що виникають під час здійснення цілісного педагогічного процесу, визначають як педагогічні. На сьогодні поняття «педагогічні умови» активно використовують у дисертаційних дослідженнях, які розкривають

зміст професійної підготовки майбутніх фахівців, тому вважаємо за необхідне перейти до його аналізу. Приділяли увагу до визначення педагогічних умов В. Андрєєв, Ю. Бабанський, І. Зязюн, О. Савченко, Т. Яблонська, М. Ярмаченко та ін.

Зокрема, Ю. Бабанський визначив педагогічні умови як відповідні фактори, педагогічні обставини, які сприяють (або протидіють) виявам педагогічних закономірностей, обумовлених дією факторів [3]. На думку В. Андрєєва, педагогічні умови є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання та використання елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення мети [2, с. 124]. О. Савченко означувала фактор як умову, істотну обставину, причину, рушійну силу якогось процесу, явища [12, с. 412]. До педагогічних умов І. Аксаріна зараховувала ті, які свідомо створюються в освітньому процесі і повинні забезпечувати найбільш ефективне протікання цього процесу [1, с. 12]. Т. Яблонська звертала увагу на актуальність питання щодо визначення необхідних умов підготовки спеціалістів до будь-якої діяльності [468, с. 129].

Аналіз різних наукових позицій щодо визначення поняття «педагогічні умови» дозволяє нам виділити таке:

- умови є складовим елементом педагогічної моделі;
- структура педагогічних умов містить і внутрішні (забезпечують вплив на розвиток особистості), і зовнішні (формують процесуальний складник процесу підготовки) елементи;
- реалізація визначених і обґрунтованих педагогічних умов забезпечує розвиток та ефективне функціонування педагогічної моделі.

Використовуючи запропоновані означення, під педагогічними умовами підготовки майбутніх учителів початкової школи до соціалізації учнів на засадах гендерного підходу ми визначаємо специфічне, штучно створене, цілеспрямовано організоване викладачем педагогічне середовище, систему педагогічних засобів, комплекс педагогічних взаємодій, що спричиняють позитивні зміни в рівні сформованості готовності до означеного виду діяльності.

Обов'язковим етапом нашого дослідження є виокремлення педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до соціалізації учнів на засадах гендерного підходу шляхом аналізу теоретичних джерел.

Перша педагогічна умова підготовки майбутніх учителів початкової школи до соціалізації учнів на засадах гендерного під-

ходу передбачає *забезпечення мотивації майбутніх учителів до соціалізації молодших школярів із урахуванням гендерного підходу.*

Мотивація – це динамічний процес фізіологічного та психологічного управління поведінкою людини, який визначає її спрямованість, організованість, активність та стійкість [8, с. 592]. Реальне спрямування до діяльності та рівень активності в її реалізації, яке притаманне конкретному учителю, не може бути усвідомленим, якщо не виявлено систему актуальних саме для цього індивіда потреб [13, с. 305]. Мотивування майбутніх учителів початкової школи до соціалізації учнів із урахуванням засад гендерного підходу здійснено через залучення студентів до організації та участі в гендерно орієнтованих соціальних проектах, акціях, флешмобах, проходження тренінгів, перегляду відеопродукції гендерного спрямування та ін.

Мотиваційну сферу майбутнього вчителя початкової школи ми визначаємо через прагнення виконувати навчальні та професійні дії незалежно від соціальних, зокрема, гендерних стереотипів, запропонованих традиційних рекомендацій та зразків, бажання відчувати творчу радість у процесі розв'язання професійних задач у процесі соціалізації дітей під час педагогічної практики, задоволення від знайдених рішень, прагнення до творчого процесу; провідні мотиви – інтерес до пошуку власних, нових рішень, бажання створювати новий продукт.

Від мотивації та установки на реалізацію гендерного підходу в здійсненні соціалізуючого впливу на школярів залежить успіх студентів в оволодінні відповідними професійними знаннями, їх трансформація в уміння та навички. Домінування мотиву виконати професійне завдання підштовхує студента виявляти активність, відбирати та запам'ятовувати інформацію відповідно до вимог.

Другою педагогічною умовою підготовки майбутніх учителів початкової школи до соціалізації учнів на засадах гендерного підходу виділено *суб'єкт-суб'єктну взаємодію в системі «викладач – студент/студентка».*

Суб'єкт-суб'єктні відносини передбачають організацію взаємодії, партнерства, співпраці учасників навчально-виховного процесу для досягнення певної мети; урахування міжособистісних взаємин в управлінні навчально-виховним процесом [7, с. 653]. Взвзявши за ідею визначення «Енциклопедії освіти» [5, с. 883] суб'єкт-суб'єктну взаємодію в системі «викладач – студент/

студентка» ми розглядаємо як міжособистісну педагогічну взаємодію, що реалізує базову потребу кожного студента (незалежно від статі) в залученні його до соціуму, культури суспільства, майбутньої професійної діяльності на основі рівноправного партнерства з викладачем, характеризує готовність студентів і викладача до взаєморозуміння і взаємоповаги в процесі підготовки. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія свідомо організовується під керівництвом викладача і спрямована на досягнення мети підготовки студентів. Така взаємодія забезпечує збереження гендерної індивідуальності студента, його унікальності, різноплановості в здібностях, можливостях, інтересах, потребах та визначає ефективність підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Змістове наповнення науково-методичного забезпечення навчального процесу у вищому педагогічному навчальному закладі спонукає до відтворення логіки формування готовності майбутніх учителів початкової школи. У зв'язку з цим виникає необхідність у визначенні третьої *педагогічної умови – удосконалення змістового і методичного забезпечення підготовки майбутніх учителів початкової школи до соціалізації учнів*. При цьому розробка нового змісту передбачає створення відповідних програм, підручників, словників, методичних рекомендацій, посібників, що забезпечать підготовку майбутніх учителів початкової школи до соціалізації учнів відповідно до нових вимог до знань, умінь, навичок та основних засад гендерного підходу.

Методичне забезпечення розглядає практичну реалізацію вимог наукового забезпечення, яке охоплює всі аспекти теорії розробки практичних методик підготовки конкретних навчальних матеріалів для конкретного навчального закладу [11, с. 193].

Під змістовим та методичним забезпеченням ми розуміємо створення необхідного теоретичного і практичного середовища реалізації цілей підготовки майбутніх учителів початкової школи до соціалізації учнів на засадах гендерного підходу із обов'язковим упровадженням у практику підготовки методичними матеріалами.

Для удосконалення змістового і методичного забезпечення підготовки майбутніх учителів початкової школи до соціалізації учнів розроблено та апробовано інтегрований курс «Гендерна психологія і педагогіка» та спецкурс «Основи соціалізації молодшого школяра», навчальні програми яких відповідають вимогам Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.), державним стандартам ви-

щої освіти, «Положенню про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах» (1993), наказу Міністерства освіти і науки України «Про впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу» (2005 р.).

Із метою формування готовності майбутніх учителів початкової школи до соціалізації учнів на засадах гендерного підходу розроблено навчально-методичне забезпечення, що охоплює: навчально-методичні комплекси спецкурсу «Основи соціалізації молодшого школяра» та інтегрованого курсу «Гендерна психологія і педагогіка».

Метою впровадження інтегрованого курсу стало ознайомлення студентів із основами гендерної психології та гендерної педагогіки, сприяння формуванню педагогічних та психологічних знань, умінь, навичок, необхідних у майбутній професійній діяльності вчителя початкової школи. Відповідно до мети завданнями інтегрованого курсу визначено засвоєння теоретичних знань про психологічні механізми, закономірності та особливості гендерної соціалізації особистості; ознайомлення з вітчизняними та закордонними напрацюваннями гендерної теорії, розуміння важливості гендерної методології.

Під час засвоєння лекційного курсу першого змістового модуля «Гендерна психологія» студенти ознайомлюються із такими теоретичними положеннями:

1. Основні засади гендерної психології (основні питання теми: характеристика предмета і завдання гендерної психології; методи дослідження в гендерній психології; основні теорії гендеру в психологічному вимірі).

2. Соціально-психологічні основи гендерної ідентичності молодшого школяра (основні питання теми: проблеми ідентичності особистості в психологічній науці; особливості гендерної ідентичності в молодшому шкільному віці; підходи до формування гендерної ідентичності учня; етапи формування гендерної ідентичності школяра; види гендерної ідентичності).

3. Гендерна соціалізація, гендерні стереотипи та ролі в молодшому шкільному віці (основні питання теми: сутність і чинники соціалізації особистості; соціально-психологічна природа стереотипізації; психологічні та соціальні функції гендерних стереотипів; основні інститути та агенти гендерної соціалізації в молодшому шкільному віці).

Під час засвоєння лекційного курсу другого змістового модуля «Гендерна педагогіка» студенти ознайомлювалися із такими теоретичними положеннями:

1. Гендерний підхід у педагогіці (основні питання теми: упровадження гендерного підходу в освіту; концепції гендерного підходу в педагогічній освіті; методологічна основа гендерного виміру в освіті; теорії гендерної освіти та виховання).

2. Вихідні положення гендерної педагогіки (основні питання теми: понятійний апарат гендерної педагогіки; короткий історичний огляд становлення гендерної педагогіки; зарубіжний досвід впровадження гендерних підходів у школу; гендерне виховання особистості; категорія гендерної освіти; методологічна концепція гендерної освіти; гендерна культура як результат гендерного виховання; механізми реконструкції гендерних стереотипів учителів; гендерні аспекти професійної діяльності педагогів).

3. Гендерні аспекти початкової освіти (основні питання теми: загальне поняття про гендерну освіту початкової школи; актуальні проблеми гендерної педагогіки початкової школи; гендерна сегрегація в системі початкової освіти, роздільне навчання і виховання дітей різної статі; гендерні стереотипи в шкільних підручниках початкової школи).

У результаті вивчення цього курсу студенти засвоюють: категоріальний апарат гендерної педагогіки та гендерної психології; методологічні основи гендерної педагогіки та гендерної психології; основні напрями дослідження у сфері гендерної педагогіки та гендерної психології; історію виникнення та розвитку гендерного підходу в освіті (вітчизняний та зарубіжний досвід); місце і взаємозв'язок гендерної педагогіки та гендерної психології з іншими науками, які стосуються до виховання учнів початкової школи; основні закономірності гендерного розвитку особистості, зокрема, молодшого шкільного віку; особливості та труднощі соціалізації хлопчиків та дівчаток молодшого шкільного віку; наслідки порушення гендерно-рольової ідентичності та гендерно-рольової поведінки в молодшому шкільному віці; негативні наслідки гендерних стереотипів та їхнє подолання в педагогічній практиці початкової школи; практичні методи реалізації гендерного підходу у вихованні молодших школярів.

Забезпечення підготовки майбутніх учителів до соціалізації учнів здійснюється через упровадження спецкурсу «Основи со-

ціалізації молодшого школяра». Ми вважаємо, що удосконалення підготовки майбутнього вчителя початкових класів має бути максимально орієнтованим на становлення його індивідуальності та розвиток творчого мислення, що немислимо без усвідомлення глибинних зв'язків педагогічних явищ на різних етапах виховання та початкової освіти в Україні. Тому спецкурс «Основи соціалізації молодшого школяра» визначає модель підготовки вчителя, грамотного організатора навчально-виховного процесу, здатного не тільки включитися в систему інноваційної школи, а й самостійно вирішувати нестандартні завдання її подальшого вдосконалення і забезпечувати індивідуальну траєкторію самовизначення та різнобічного розвитку дитини як особистості, здатної до самоактуалізації та самореалізації. Мета спецкурсу полягає у формуванні у студентів чітких уявлень про соціальний та педагогічний аспекти процесу виховання, сутності соціалізації та індивідуалізації людини. Цей спецкурс націлює також на формування в майбутніх учителів ціннісного ставлення до соціально-педагогічної діяльності; на розвиток педагогічної орієнтації та свідомої мотивації до майбутньої педагогічної професії вчителя початкових класів.

Висновки. Отже, у процесі дослідження дійшли висновку, що педагогічними умовами підготовки майбутніх учителів початкової школи до соціалізації учнів на засадах гендерного підходу є специфічне, штучно створене, цілеспрямоване організоване викладачем педагогічне середовище, систему педагогічних засобів, комплекс педагогічних взаємодій, що спричиняють позитивні зміни в рівні сформованості готовності до означеного виду діяльності, а саме: забезпечення мотивації майбутніх учителів до соціалізації молодших школярів із урахуванням гендерного підходу; суб'єкт-суб'єктна взаємодія в системі «викладач – студент/студентка»; удосконалення змісту і методичного забезпечення підготовки майбутніх учителів початкової школи до соціалізації учнів на засадах гендерного підходу.

Література:

1. Аксарина И. Ю. Педагогические условия адаптации выпускников школ на этапе перехода от общего к высшему профессиональному образованию: автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / И. Ю. Аксарина. – М., 2006. – 19 с.

2. Андреев В. И. Педагогика : Учебный курс для творческого саморазвития / В. И. Андреев. – Казань : Центр инновационных технологий, 2000. – 606 с.
3. Бабанский Ю. К. Интенсификация процесса обучения / Ю. К. Бабанский. – М. : Знания, 1987. – 80 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ Перун, 2009. – 1736 с.
5. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремін. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
6. Конюхов Н. И. Словарь-справочник практического психолога / Н. И. Конюхов. – Воронеж : Модэк, 1996. – 224 с.
7. Мойсеюк Н. Педагогіка : навч. посібник / Неля Мойсеюк. – 5-е вид., допов. і перероб. – К., 2007. – 656 с.
8. Немов Р. С. Психология: Словарь-справочник: В 2 ч. / Роберт Семенович Немов. – М. : Владос-Пресс, 2003. – Ч. 2. – 352 с.
9. Ожегов С. И. Словарь русского языка: ок. 53000 слов / С. И. Ожегов; под общ. ред проф. Л. И. Скворцова. – 24-е изд., испр. – М. : ООО Издательство Оникс : ООО Издательство Мир и образование, 2007. – 640 с.
10. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике / В. М. Полонский. – М. : Высш.школа, 2004. – 512 с.
11. Різник В. Теоретичні основи науково-методичного забезпечення професійної підготовки студентів економічних спеціальностей в умовах входження України у світовий освітній простір / В. Різник // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – 2008. – № 16. – С.193.
12. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів / Олександра Яківна Савченко. – К. : Абрис, 1997. – 416 с.
13. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності: навч. посіб. / Валентина Анатоліївна Семиченко – К. : Вища шк., 2004. – 335 с.
14. Яблонська Т. М. Педагогічні умови реалізації рольової перспективи в стратегії підвищення якості педагогічної підготовки майбутніх учителів-філологів / Т. М. Яблонська // Вісник Черкаського університету. Сер. Педагогічні науки. – 2012. – № 34 (247) – С. 129–133.

Tafintseva Svitlana

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF PREPARATION OF THE PRIMARY SCHOOL TEACHERS TO SOCIALIZATION OF PUPILS ON THE BASIS OF GENDER APPROACH

The methodological essence of the concept of «pedagogical conditions» is analyzed and disclosed in the article. The relevance of pedagogical conditions of preparation teachers of primary

school to the socialization of pupils on the basis of gender approach due to the need of society in the preparation of qualified primary school teachers to the socialization of pupils and insufficient attention level of educational thought to the development outlined problem considering the basis of gender approach are marked. Pedagogical conditions which effectively afford to organize the preparation teachers of primary school to the socialization of pupils on the basis of gender approach are determined.

During the study pedagogical conditions of the problem the understanding of the essence of his appointed term is solved. Pedagogical conditions of training of primary school teachers to the socialization of pupils on the basis of gender approach identified specific, the pedagogical environment artificially created, purposefully organized by teacher, a system of educational facilities, teaching complex interactions that cause positive changes in the level of preparedness to definite type of activity. The material is accompanied by their own observations, which define pedagogical conditions of preparation of teachers on the basis of gender approach to the implementation socializing impact on primary school children: providing motivation of future teachers to the socialization of primary school children taking into account the gender approach; subject-subject interaction in the system «teacher – student/student»; improving the content and methodological supporting of preparation of future primary school teachers to the socialization of pupils on the basis of gender approach.

Key words: *conditions, pedagogical conditions, preparation of the future primary school teachers, socialization of pupils, gender approach.*